

A RIMAY-VERSHAGYOMÁNY A XVII. SZÁZADBAN

(Vázlat)

Rimay János verseinek hagyományáról és hagyományozódásáról szólni egyelőre csak a terepjellemzés szintjén lehetséges: erre kíván szerényen utalni a cím után utólag illesztett „(vázlat)”, amely műfajmegnevezés. A témáról értekezni kívánó paradox helyzetbe kerül. Egyfelől Rimay János verseinek századában gazdag utóéletük volt, s rengeteg adat, adalék sorakoztatható föl ennek illusztrálására. Másfelől egyre távolibbnak tűnik az a lehetőség, hogy a Rimay-versek hagyományozódásának költészettörténeti folyamata áttekinthetővé és érzékelhetővé váljék. Az irodalomtörténeti hagyományozódás szériájában pedig – leszámítva a szövegkritikai és szoros filológiai irodalmat – meglepően csekély azoknak a tanulmányoknak a száma, amelyek a hagyományozódás kérdéskörével foglalkoznak. Vegyes értékű múlt századi és századeleji dolgozatokra támaszkodhatunk, másutt sokszor csak egy-egy utalás vagy adat bukkan föl a hosszabb-rövidebb tanulmányokban. A felhasználható előmunkálatok heterogének abból a szempontból is, ahogyan szerzőik az irodalmi hagyomány, a tradíció illetve a hagyományozódás fogalmát értelmezik. A költészettörténeti tradíció fogalmának kidolgozása nemzetközi konferenciák témája volt, és hosszú ideje tán leggyakrabban használt kifejezése az irodalomtörténetnek. Az irodalomtörténészek ma már a különböző tradíció-fogalmak közül is ki kell választania a maga tradíció-fogalom-hagyományát is: kényszerű és kötelező szerepe az irodalmi hagyomány valamely irodalomtörténeti hagyományának kiválasztása és továbbhagyományozása. A költészettörténeti tradíció XVII. századi szerepéről írott irodalomtörténeti tradíció olyan klasszikus esszével veszi kezdetét századunkban, mint T. S. Eliot 1917-es tanulmánya, a *Hagyomány és egyéniség (Tradition and the Individual Talent)*. A hagyomány-fogalom választása kényszerű és kötelező. E tanulmány célját tekintve azt kell mondanom, hogy túl tág számomra a vershagyomány olyan – költészetfilozófiai megközelítésből kidolgozott fogalma – felfogása, amely benne a költészettörténet grammatikáját, mélystruktúráját látja. Vizsgálódási körömből szintén kizárom a filológiai vershagyományt (= szövegtörténet) vagy épp csak utalok rá. S mert az irodalomtörténészek éppúgy kötelező irodalomtörténet-történeti (szemléleti) hagyományt választania, (mint a költőnek költészettörténetit), az orosz formális iskola hagyomány-fogalmában gondolkodik. A specifikátorok e kategóriát tanulmányaik középpontjába állították (elég tán Ju. Tinyanov *Régiések és megújítók [Arhaiszti i novatori]* c. kötetére utalni, vagy a magyarul is olvasható *Gogol és Dosztojevszkij*-tanulmányára).¹ Rendszerükben a (vers) hagyomány rendezzi a művek eredendően rendezetlen halmazát összefüggő sorba, szériába. A költő számára a hagyományválasztás az intézményként felfogott irodalomban kötelező: be kell lépnie a számára adott irodalmi sorok egyikébe, következésképp el kell határolnia magát a többitől. Az orosz formalisták többnyire a megújítók műveiben fedeztek fel értékeket. Ennek az értékelő mechanizmusnak számos oka közül kettőt mindenképp ki kell emelni: egyrészt teóriájukat javarészt modern, XVIII–XIX. századi anyagon dolgozták ki, másrészt bevallott aktuálpolitikai céljuk szerint barátaik, az „izmososok” programos esztétikáját kívánták irodalomtörténeti szinten legitimizálni. A megújítók iránti elfogultságukat ma mintha a régiések iránti elfogultság váltaná fel, és ebben Eliot hagyományát követjük. A költő tehát hagyományt választ, azaz beilleszkedik egy irodalmi szériába vagy műveivel visszamenőleg is átrendezi a hagyomány erővonalait, azaz új szériát konstruál meg. E hagyományválasztásnak – bár poétikai szinten jelenik meg, a költői beszédben mintegy

¹ Dosztojevszkij és Gogol (A paródia elméletéhez), in Ju. TINYANOV *Az irodalmi tény*. Bp. 1981. 40–47.

mediátorként működik – ideológiai mögöttese van. Ez az ideológia leírható válogató, szelektációs mechanizmus eredményeként. Jelen tanulmány célját e tradícióválasztó szelektációs mechanizmusok leírásában jelölhetném meg.

A szelektációs mechanizmusok leírásakor a választható, tehát egy adott irodalomtörténeti pillanatban elérhető tradíció-tömegből kell kiindulnunk, amely éppúgy megváltozhat néhány évtized alatt, mint az irodalom rendszerének egésze. Hangsúlyozni szeretném azt az óriási különbséget a választható hagyomány tekintetében, ami a XVII. század első negyedében és az 1650-es évektől verselő/publikáló szerzők költészettörténeti pozíciója között fennállt. Rimay János számára például életveszélyesen testközeli volt a Balassi-életmű, ezért vállalkozhatott a vershagyomány továbbadására és a Balassi-kultusz erősen megideologizált folytatására, hagyományozására. De verseiben – éppúgy, mint mestere – neolatin és egyéb mintákat is követhetett, sőt törekedhetett metrikai és műfaji változatosságra. A századközép főrangú versificatorai hagyományának zéró-pontja szintén Balassi (általuk ismert) életműve. Am már olyan helyzetben verseltek, amikor számukra képlékeny és aktualizálható, kontinuus és költészetszociológiai jellegét tekintve megfelelő, magyar nyelvű, irodalmi sorra már rendeződött költészettörténeti hagyományt választhattak maguknak: hagyományukba nemcsak Balassi, hanem a Balassi-követők hagyománya is beletartozott, ezért sem szorultak (esetleges más magyar elődök) vagy megbízható külföldiek mintájára. Kontinuus magyar vershagyományuk erőteljesen hozzájárult költői eszköztáruk kiürüléséhez: e hagyomány olyan szelektációs mechanizmust alakított ki bennük, amely teljesen kiiktatta, tudatosan mellőzte neolatin és külhoni minták követését. A tradíció-központú szelektáció egyneműsítette e főrangú versszerzők metrikáját is: metrikai hagyományukból úgy válogattak, hogy egyrészt szinte kizárólagossá tették a felező tizenkettőt és a Balassi-strófát, másrészt egyenrangúvá tették őket. Irodalmi soruk, e „magyarosnak” és „nemzetinek” tekintett széria más soroktól való tudatos elkülönülésére jellemző, hogy amikor anyagát megpróbálták eljuttatni a neolatin költészetbe, új környezetben az teljesen idegen maradt. 1688-ban *Vita triumphans* c. kötetében Apáti Miklós fordította Beniczky Péter verseit latinra, megtartva a felező tizenkettőt és a Balassi-strófát. Turóczy-Trostler József szerint a fordító ezzel „... megfosztja a latin nyelvet minden méltóságától és a humanizmus nyelvét újra barbár fordulatokkal és szólásokkal teljes, mindennapi népieskedő „vulgáris” latinsággá degradálja”.² E fordítás a Balassitól induló vershagyomány teljes megszilárdulásának, irodalmi sorra merevedésének idejéből való: offenzív gesztus.

A hagyományválasztó szelektációs mechanizmus működésének alapfeltételére kell kérdeznünk: voltak-e a Rimay-versek hagyományozódásának nyelvi akadályai? Mint ezt később az együtthagyományozódásról mondottakkal valószínűsíteni próbálok, ilyen akadályok a XVII. században gyakorlatilag nem voltak. E nyelvi nem-avulásról győzhet meg a számtalan későbbi Rimay-vers-másolat, a legtöbb vers esetében változatlan vagy csekély átdolgozott mutató utánkiadások sora, a nyomtatott kötetek átvételei (pl. annak a Rimay-műnek az átvétele, amit Beniczky Péter – vagy kiadója, Bartók István? – iktatott a *Magyar Rithmusok* kötetbe). A Rimay-versnyelvek értelmezési nehézségeinek korai megjelenésére ismereteim szerint az 1670-es évekből áll szöveg rendelkezésünkre. Egy ismeretlen szerző *Magyar országh végső veszedelmének okait ki rászólo Philusnak megh felel Theophilus* c. panaszversét 102. szám alatt olvashatjuk a RMKT XVII/10. kötetében.³ A verszet első szakasza Rimay János *Oh szegény megromlott s elfogyott Magyar nép* kezdetű költeményének első strófáját variálja, apró része a Rimay-vers hihetetlenül gazdag utóéletének. A verszet szerzője részint átvette a „nép – szép – kép – ép” rímelést (sorrendcserével), részint kihagyott vagy felcserélt elemeket. Ily módon. Rimay, Eckhardt Sándor szerint „feltétlenül az 1600-as évek eleje”:⁴

Oh szegény megromlott s elfogyott Magyar nép,
Vitézséggel nevelt hírrel vagy igen szép,
Kár hogy tartatol úgy, mint senyvedendő kép,
Előmenetredre nincs egy utad is ép.

² TURÓCZI-TROSTLER József, *Beniczky Péter latin fordításban*. ItK 1936. 444.

³ RMKT XVII. század, 10. kötet. *Az 1660-as évek költészete* (1661–1671). Sajtó alá rendezte: VARGA Imre. Bp. 1981. 376–379.

⁴ *Rimay János összes művei*. Összeállította: ECKHARDT Sándor. Bp. 1955. 200.

ismeretlen, 1670 körül:

*Az szegény meg romlott s el pusztult magyar nép,
Csak úgy maradt immár, mint az falon az kép,
Melyrül ha az festék el kopik, már nem ép,
Színes ábrázattya nem lehet többé szép.*

Az ismeretlen szerző verse a második szakasztól elhagyja mintáját, megformáltságának névója nagyot zuhan: a szerző a továbbiakban már nem az olykor tömörítésre is képes Rimayt követte, csak verse felállítását kölcsönözte tőle. Okosan aktualizált, amikor az *elfogyott jelzöt elpusztult-ra* cserélte fel, másrészt rá is kényszerült az invenciózus átformálásra, hiszen – szempontunkból ez a lényeges – nem értette Rimay *tartatol ugy, mint senyvedendő kép* kifejezését. Ha hihetünk Merényi Varga László fejtegetésének, ez eredetileg azt jelentette: „Kár, hogy mindig szenvedőképpen (= szenvedő módjára) tartanak”.⁵ A század második felében élő szerző (akárcsak mi a XX. század második felében) festményre, képre gondolt, amely „senyved”, azaz romlik: esetében ez termékeny félreértés volt. Túl azon, hogy változtatásai világosan mutatják a nyelvi félreértést, az átvétel és e Rimay-vers utóélete tágabb kérdéskörre mutat. A szelekciós mechanizmus és a szerzőség korabeli viszonyának kérdésére.

Az *Oh szegény megromlott s elfogyott Magyar nép* kezdetű versszövegnek kitüntetett szerepe van a hagyományozódásban. Rendkívül sokat idézték, másolták, kontaminálták. A vers utóéletét Klaniczay Tibor így foglalta össze: „... a nemesi nemzeti mozgalmaknak az 1650-es években való újraindulásától kezdve egészen a XVIII. században keletkezett Rákóczi-nótáig a nemesség hazafias költészete Rimay gondolatait, kifejezéseit, fordulatait újítja fel és variálja”.⁶ Tudjuk azt is, hogy Barakonyi Ferenc lemasolta Tornán Zrínyi Miklós verskötetének üres lapjaira a verset – mint Balassi Bálint szerzeményét. Ferenczi Zoltán még e századelőn is ingadozott a szerzőséget illetően.⁷ Cserei Mihály az 1690-es évtizedben versei közé lemásolta az *Az idő ósága nevel magas fákat* kezdetű költeményt, és éppúgy Balassinak tulajdonította, mint Abafi Lajos 1880-ban a *Történelmi Tárbán*. Ismeretes, hogy a XVII. század egyik jámbor olvasója Nyéki Vörös Mátyás és Balassi Bálint szerzősége között ingadozott, majd döntötte azt el a győri kanonok javára az LI. zsoltár kapcsán, holott lehet, hogy a szerzőségben Rimaynak is része volt, Nyéki Vörös Mátyásnak semmiképpen sem (az *Istenes Énekek* szerzői között a legszerencsésebb e tekintetben Pécsely Király Imre volt). Számos Rimay-vers utóélete olykor a múlt század végéig, e század elejéig a Balassi-vershagyományozódás része volt, s csak ez után vált a Rimay-vershagyomány részévé. Irigylem is a múlt század végi filológusokat rendkívül érdekes helyzetükért. Pl. Imre Sándor a szegedi árvízkönyvben publikált tanulmányában Rimayt és Beniczkyt egyaránt rendkívül elmarasztalhatta, erőltetettséget, görcsöt, tehetetlenséget emlegetve – úgy, hogy közben példaként (ő ezt persze nem tudhatta) Nyéki Vörös Mátyást idézett.⁸ A múlt század végi tanulmányírók sokkalta közelebb álltak a XVII. századi vershagyományozódás-érzékeléshez, mint 1982-ben érkező kollégáik vershagyomány-érzékeléséhez. Ma már állításaik túlnyomó része éppen ezért filológiailag túlhaladott. Azt kell mondanunk, hogy a Rimay-versek hagyományozódásának legalapvetőbb, legmélyrehatóbb fordulatát a Szenci Kertész Ábrahám tradícióját követő modern Rimay-filológia létrejötte és kiteljesedése jelentette. A szerzői hovatartozás egyre pontosabb filológiai rendezése egyre jobban elhomályosította a tárgyalt szerzők tradíciótörténetét. A jelen tanulmány szerzője is tudathasadásos állapotban él: tudja, hogy a XVII. század olvasói nem ismerték a modern filológiai eredményeket, és szeretne egy ilyen állapothoz igazodni, de Rimay János munkáival először 1974-ben Balázs Mihály szemináriumán Eckhardt Sándor kritikai kiadásában ismerkedett meg, a szövegtörténethez Klaniczay Tibor *Hozzászólás...-án*⁹ keresztül jutott el, s így számára a vers-

⁵ MERÉNYI VARGA László, *Kiben kesereg a magyar nemzetnek romlásán s fogyásán*, in *A régi magyar vers*. Szerk.: KOMLOVSZKI Tibor. Bp. 1979. 190.

⁶ KLANICZAY Tibor, *Két reflexió a Molnár Erik-vitához*, in K. T., *Hagyományok ébresztése*. Bp. 1976. 60.

⁷ FERENCZI Zoltán, *Rimay János*. Bp. 1911. 187.

⁸ IMRE SÁNDOR, *Beniczky Péter és közmondásai*, in *Árvízkönyv Szeged javára*. Szerk. SZÁSZ Károly. Bp. 1880. 452.

⁹ KLANICZAY Tibor, *Hozzászólás Balassi és Rimay verseinek kritikai kiadásához*. MTA I. OK. XI. kötet, Bp. 1957.

hagyományozódás nem, csak a Rimay-vershagyomány ragadható meg. (Az eddigiekben is különválasztottunk két fogalmat: vershagyományon a filológia által Rimaynak tulajdonított versek utóéletét értem, vershagyományozódáson a XVII. században Rimaynak tulajdonított versek XVII. századi utóéletét.) Ahogy a filológia egyre alaposabban tisztázza a szerzőségi kérdéseket, ezzel egyenes arányban egyre inkább elhomályosítja, hozzáférhetetlenné teszi a hagyományozódás alakulását. Philologia est machina diabolica. E csapdából kivezető út csak filológiai lehet: a szerzőség XVII. századi szerepének tisztázása után a Balassi-verseiként hagyományozódott (Rimay-)verseket a Balassi-vershagyományozódásba kéne betagoztatni, és el kéne különíteni a Rimay-vershagyományozódást. A szerzőség a XVII. századi tradíciótörténet és a szelekciós mechanizmus egyik eleme, hiszen ha nem tartották volna számon, ma nem tudnánk kiigazítani tévedéseiket, mert nem tévedtek volna. Bár a XVII. század végi költők szerzőmegjelölés nélkül gátlástalanul másoltak verseik közé idegen szerzőségű költeményeket, és ez valószínűleg poétikai gesztus volt (közismert példaként ismét Cserei Mihályra és Eszterházy Pálra hivatkozhatok), ha nem költő másolt, általában a szerzőmegjelölést sem hagyta el. Elég ritka az olyan eset, mint Radvánszky János XVII. század végi másolata (csak Thaly Kálmán másolatában maradt ránk), ahol a szereplő 4 Balassi- és 1 Rimay-versszöveg szerzőmegnevezés nélküli. A szerzőmegjelölés (vagy a jeltelenség) értelmezési lehetőség: ha a költő saját versei közé bemásolt egy idegen szerzőségű jelzés nélkül, ez azt jelenti, hogy honosította – a régi művet abban a kontextusban kell értelmeznie az olvasónak, amelybe ily módon bekerült, nem Rimay-, hanem Cserei-versnek. Másként értelmezhető ugyanaz a Rimay-vers, ha a Balassi-versek kontextusában olvasták (vershagyományozódás) vagy ha az utólag elkülönített Rimay-versek kontextusában (vershagyomány). Az irodalomtörténet jelen fejlettségi állapotából adódóan a javasolt megoldásról azonban le kell mondani, mert képtelenség Rimay-verset Balassi-opuszként olvasni. Pedig közismert, hogy pl. az 1635–1640-es bártfai vagy az 1665-ös kassai kiadás olyan műveket közölt Balassi-jelzéssel, mint pl. a *Világon ég alatt nincs...*, *Legyen jó idő csak...*, *Oh ki későn futok...*, *Az Ur az Égben mint királyi székben...* kezdetű Rimay-verseket, és a jelek arra mutatnak, hogy e hibás szerzőségmegjelölés (az epicédium-közléseken kívül Rimay szerzőségét e kiadások nem is említik)¹ oly erősen beidegződött a korabeli olvasókba, hogy a rendezett kiadások is alig tudták ellensúlyozni. Ez a tényező is a nyomtatás kanonizáló szerepét emeli ki.

A továbbiakban tehát – az iménti lemondás alapján – a Rimay-vershagyomány alakulását próbálom meg nyomon követni. Közhely, hogy az Istenes Énekek és az epicédium a XVII. század legtöbbször kinyomatott szövegegyüttese, a század egészén át kötelező olvasmány volt. E kiadásokon keresztül Balassi és Rimay igen sokáig összekeverve jelent meg és együtt hagyományozódott Nyéki Vörös Mátyással és kisebb (kevesebb művet alkotó) szerzőkkel. A század második felének verselői látható módon e könnyen hozzáférhető vershagyományt egyetlen egységként értelmezték és a maguk számára átértelmezték. A főrangú versszerzők programjukká tették a magyar nyelvű költészetben ilyen erősen még soha fel nem fedezett kontinuitás biztosítását. Vershagyományt választó szelekciós mechanizmusuk nem jelzi, hogy akár ízlés, stílus vagy költői nyelvezet szempontjából különbségeket tettek volna: a különböző szerzők anyagában egynemű költői nyelvezetet érzékeltek. Ez tette például lehetővé Beniczky Péter számára, hogy ugyanabban a költeményében (*Hogy e' Világ' javaiban semmi nints állandó*) egyszerre kontaminálhatta Balassi Bálint, Rimay János és Nyéki Vörös Mátyás egy-egy – mai értékítélettel szemlélve teljesen különemű – helyét egyetlen egységbe. A stíluspluralitás és a különeműség érzékelése romantika utáni és filológusi visszavetítés.

Időben korábban keletkezett művek felhasználására, élő és ható költészettörténeti hagyomány birtokában kerülhet sor. Ezért mondható a XVII. századi nemesi költészet jellegzetes poétikai eszközeinek az a szövegformálás, amelynek során a szerzők beemelték költői hagyományuk számukra élő részeit műveikbe. A kontamináció jelenségét programszerűnek kell tekintenünk: ez az a poétikai eljárás, amelynek segítségével a főrangú versszerzők felmutathatták választott költői hagyományrendszerüket és e tradíció folytonosságát, továbbélését. Elsősorban e költészettörténeti szerepben ragadható meg a kontamináció poétikai eljárásának ideológiai jelentősége a XVII. századi főrangú költőknél. A létrehozott új szöveg értékét az a kettősség alapozza meg, hogy egyrészt felismerhető-e az át-

¹ DÉZSI Lajos, *Balassa és Rimay „Istenes Énekei”-nek bibliographiája*, in Rimay János munkái. Kiad. RADVÁNSZKY Béla. Bp. 1904. Függelék 25 p.

ei magy!
dolgozott szöveg, másrészt, hogy az átdolgozás során milyen messze sikerült eltávolodni a választott szövegmintától. Az eltávolodás a retorikai skéma átrajzolása útján megy végbe, az azonosítás lehetőségét viszont az új retorikus szerkezetben megőrzött változatlan toposzkincs és alig módosult grammatikai rend biztosítja. Szorosan ragaszkodott szövegmintájához pl. Varsányi Dániel, Debrecen város nótáriusa, amikor 1660-ban a város számadáskönyvébe verset írt: *Penzen jar az vilagh* kezdetű verse (egy számadáskönyvben!) „... Rimay egyik költeményének, a *Kerekded ez világ, gömbölyű, mint lapda* kezdetű versének az öt utolsó strófájából és az *Udvar s irigy tisztek* kezdetű költeménye 14. strófájából álló változata.”¹¹ De önálló, XVII. századi értelemben „saját” vers ez, két poétikai eljárás, a kontamináció és a variáció eredménye – csak sajnálhatjuk, hogy nem kapott helyet az RMKT XVII/10. kötetében. Rimay János epicédiumának hatását a II. Rákóczi György haláláról szóló versekben Kovács Sándor Iván elemezte mintaszerűen.¹² Az általa idézett szövegpárhuzam a kontamináció alkotó példája: a metrumváltás mellett az új szöveg az eredeti mondatgrammatikáját is csaknem teljesen átrajtolta.

Rimay, Eckhardt Sándor szerint „1595 és 1596” között:

*Látván szép hazámnak
Hogy kiki óltalmára
Fegyvert készít s megyen
Meggzabadulására,
Szivem röpös, vidul
S csaknem lábra indul
Oly vig minden javára.*

ismeretlen szerző, 1660 után (nótajelzése is Rimay-versre utal):

*Sőt ily szép hazának utolsó romlása
Ne lenne s érkeznék igye pusztulásra,
Fegyvert készít s megyen szabadítására,
Szíve repes, indul, kész minden javára.*

ES
BB → WF
Ismét más utat választott 1639-ben Kőrösi Radó István a Virtusról és udvarnépéről írott költeményében. Sajnos a szerző személye egyelőre nem azonosítható, műveinek szerzetési helyét illetően sincsenek ismereteink, pedig a Rimay-vershagyomány alakulásában – úgy tűnik – igen fontos szerepet játszott. Hét fennmaradt versét ciklusba rendezte, számított a kinyomtatásra, ezért is kellett írnia ajánló verset, megteremtve a kapcsolatot a feltételezett olvasókkal. Kőrösi Radó István (versnyelvén rendkívül erősen érződik Rimay János nyelvezetének hatása), a virtusról írott szövegének műfaji mintája is Rimay *Encomia virtutum* c. szerzeménye. Kőrösi Radó István versének második strófájában ezen túl minimális kontaminációval rájátszott Rimay egyik bűnbocsánati énekére: „*O szép dragha zalogh* örvendetes virtus.” A kontamináció változatos formákban vált a választott vershagyomány felmutatásának és feldolgozásának eszközévé. A főrangú szerzőknél ideológiai fegyver: költészettörténeti szerep és tradíció kijelölése, s így alapjaiban különbözik a kéziratos énekeskönyvek kontaminációs technikájától.

A vershagyományt választó szelekciós mechanizmus a század második felében három, egymástól viszonylag jól elkülöníthető fő irányt rajzol ki e költészettörténeti folyamatokról kialakult vízióinkban. Az egyik irányt az ún. főrangú lírikusok csoportja képviseli: ők a Balassi–Rimay–Nyéki Vörös-hagyományt költői hagyományként választották. Rimay rímleleményei, metrumkezelése és szintaxisa épült be verseikbe, amelyek javarészt depolitizált hangütése mutatja, hogy elsősorban Rimay János vallásos énekeit és elmélkedő verseit tartották aktualizálható hagyományuknak. A főrangú műköltők átvételei-

¹¹ RMKT XVII. század. 10. kötet. Jegyzetek: 664.

¹² KOVÁCS SÁNDOR Iván, *Utószó az Adriai tengernek Syrenaia hasonmás kiadásához*. Bp. 1980. 47–49.

¹³ A levelet közölte: JENEI Ferenc, ItK 1960. 690–691.

nek jellege a vershagyomány popularizálásának szándékát mutatja. (Jellemző, hogy Beniczky Péter kötete szerzőmegjelölés nélkül Rimay egyik vallásos versét is közölte, és a szentelt vitéz egyik saját költeményében Rimay János mintájára a vitézi ének hangnemét a vallásos tónus felé vitte el.) Ismét más irányt jeleznek a nemesi politikai költők átvételei: ők a Balassi–Rimay–Nyéki Vörös-hagyományt politikai vershagyományként választották. A Rimay-korpuszból a politikus hangütést érezték követhetőnek, a frazeológiát kölcsönözték tőle. Épp mert annyira direkt módon aktualizáltak, értékszempontról ez a legegyszerűsebb verscsoport. Ám Rimay János verseinek van egy arisztokratikus vershagyománya is: a hagyománynak ezt az irányát epicédium-központúnak nevezném (és a korabeli szerzőségi szelekciós mechanizmus ezt egyértelműen Rimayhoz is kapcsolta!). E recepciótípusba sorolandó mindenekelőtt az a Zrínyi Miklós, akinek a könyvtárában megvolt az epicédium, s aki egy 1663-ból való, ismeretlen erdélyi barátjához írott levelében idézett is belőle. De idetartozik a Zrínyi Miklós és a II. Rákóczi György haláláról írott gyászversek szerzőinek egy része is. Hangsúlyozni szeretném, hogy a hagyományválasztó szelekciós mechanizmus e három iránya csak a század közepétől jelenhetett meg, korábban nem. Az előző költőnemzedék, az 1630–1640-es évek szerzői még olyan pozícióban gondolkodhattak, hogy különválaszthatnak maguknak egy Rimay-korpuszt. Erősebben érezték mitologizmusát és inkább szélsőséges nyelvi leleményeit vitték tovább. Kőrösi Radó István nemzedéktársai számára még érzékelhető lehetett Rimay versnyelvének különállása, nem-együtthagyományozódása Balassi Bálint és Nyéki Vörös Mátyás verseivel. Jelképesen szólva: Hajnal Mátyás még kérhetett 1641-ben Batthyány Ádámtól nyomtatásban meg nem jelent Rimay-költeményt.¹³

Az együtthagyományozódás révén Rimay János versnyelvének számos eleme épült be a XVII. századi költészettörténetbe, mindaddig, amíg aktualizálhatónak és popularizálhatónak érezték. Műveiből a század végéig állandóan átdolgoztak, kontamináltak részeket, aminek alapját a Rimay-versek többbírányúsága jelentette, az, hogy nem egyetlen versnyelvvél dolgozott. Nyéki Vörös Mátyás költeményeit még a XVIII. század 20-as éveiben is újraformálták, mint II. Apafi Mihályné Bethlen Kata a *Bujdosásnak emlékezetköve* c. kötetében.¹⁴ Úgy vélem, ettől kezdve az *Istenes Énekek* Dézsi Lajos bibliográfiájából ismert állandó újrakiadásaiiban a kanonizálódott tekintélyek továbbhagyományozásáról beszélhetünk csak, ami egybeesett azzal, hogy a magyar nyelvű költészetben már más, új irodalmi sorok jelentkeztek. A XVII. századi „magyaros” iskola vershagyományának rövid utóvirágása a XVIII. század végén következett be: az akkori „magyaros” iskola megtért hagyományához. Amikor Orczy Lőrinc a *Költeményes Holmi*-ban végigtekintett a magyar verselői hajlandóság múltján, e múltból a lírikusok közül Balassi–Beniczky–Koháry triászát emlegette trefásan – Rimay János nélkül.¹⁵

¹⁴ II. Apafi Mihályné Bethlen Kata, *Bujdosásnak emlékezetköve*. Lőcse, 1726. A Nyéki Vörös Mátyás-parafraízis kezdete:

A' tenger' tsepjeit,
'S annak fővényeit
Számba ha szorithatod;
E' nagy kerék földet,
Abban halmot, hegyet,
Fonttal ha el-oszthatod:
Úgy sok bűneimet,
Nehéz esetimet
Talán megszámlálhatod.

¹⁵ HORVÁTH János, *Orczy Lőrinc*, in *Irodalom és felvilágosodás*. Szerk.: SZAUDER József–TARNAI Andor. Bp. 1974. 665.